

Історія Великих Моголів – це історія злету і падіння індусько-мусульманського культурного синтезу. Величезна імперія, яка стала місцем для розвитку різних релігійних деномінацій, зуміла створити платформу для міжрелігійного порозуміння. Вершиною цього діалогу стала унікальна синкретична богословська концепція Акбара дін-і-іллахі. Принципи релігійної толерантності та з'єднання цивілізаційних надбань світових релігій, закладені Акбаром, дали поштовх для розвитку виняткової культури, зокрема мистецтва, яка увібрала в себе найкращі здобутки різних традицій, що перетнулися на субконтиненті. Релігійна терпимість стала підставою політичної та культурної величі Індії XVII століття, окресливши її самобутнє обличчя. Як тільки принципи рівноправності релігій були знівельованими, а доміантною аксіомою індійського державного управління став мусульманський ексклюзивізм, неминучим став культурний та політичний спад країни, падіння в минулому величній династії та узалежнення її від нових завойовників.

15. Валентин ДЗЮБЕНКО. Храмова гора: історія конфронтації та можливості міжконфесійного діалогу

Храмова гора є одним з центральних факторів, що зумовлює загострення та продовження арабо-ізраїльського конфлікту, саме його релігійну площину. Дослідження історії конфронтації навколо Храмової гори має допомогти глибшому розумінню конфлікту та в майбутньому підвести до нових шляхів його вирішення.

Храмова гора (івр. Хар а-Баїт або Хар а-Морія, араб. Аль-Харам аш-Шаріф) - це без перебільшення головне святе місце для іудеїв, а також одна з ключових точок для всіх авраамічних релігійних традицій. На Храмовій горі знаходиться скеля, яку євреї називають Евен а-Штія (Наріжний камінь, Камінь заснування), а палестинці – аль-Сахра (скеля). Саме на цю скелю Бог нібито встановив весь світ на третій день вого творіння. До неї батько євреїв та арабів Авраам прийшов зі своїм сином, щоб принести його в жертву, але Бог в останній момент зупинив його. Тут спав Яків, онук Авраама, та бачив свій сон. Це місце купив цар Давид в євусея Аравни, щоб поставити там жертовник Богу Ізраїлю [2: -С. 538].

На цій горі син Давида Соломон пізніше побудував Перший Храм. Проте він був зруйнований царем Вавилону Навуходоносором II в 586 р. до н.е. (422 р. до н.е. згідно з традиційною єврейською хронологією). Через 70 років на цьому ж місці було побудовано Другий Храм, який також було зруйновано в 70 р. н.е. римськими військами начолі з Титом. Згідно з іудейською традицією обидва Храми було зруйновано в один і той же день 9-го ава (цей місяць припадає на липень-серпень). Тіша бе-ав – національний день трауру єврейського народу, який супроводжується повним утриманням від їжі та води, розваг, інтимних стосунків та ін.

Згідно з іудейськими пророками на цьому ж місці має бути побудований Третій Храм, що пов'язується з очікуваним приходом Месії.

Після подій 70 р. н.е. Храмова гора перебувала в запустінні, але євреї все одно приходили туди для молитви (інколи навіть таємно). Західна стіна, яка вціліла після руйнування Другого Храму, сьогодні відома як Стіна плачу Вона стала місцем молитви.

Сьогодні на Храмовій горі знаходяться ісламські святині: Мечеть Аль-Акса (араб. *Дальня мечеть*), збудована халіфом Умаром (декілька разів реконструювалася), та Куббат ас-Сахра – Купол Скелі, який побудував халіф Абд аль-Малік, і в якому знаходиться Камінь заснування. Ісламська традиція пов'язує це місце з подіями, які описуються в Корані: «Слава Тому, хто переніс уночі раба Свого з Мечеті Забороненої до Мечеті Віддаленої задля того, щоб показати йому частину знамень Наших. Ми благословили околиці її, і Він – Всечуючий, Всевидячий! (17:1)» [3: С. 410].

В даній статті ми зацентруємо увагу на подіях, що відбувались в XX столітті і пов'язані із Храмовою горою.

Після Першої світової війни Лігою Націй було прийнято рішення, що Палестина переходить під мандат Великобританії. Британська адміністрація вводить спеціальний орган, який відповідає за Храмову гору (вакф або Ісламська рада). Ця рада існує й сьогодні.

В результаті Війни за незалежність 1948 року Храмова гора та Східний Єрусалим опинились під контролем Йорданії. Під час цієї війни Храмова гора не грала особливої ролі в арабо-ізраїльському конфлікті. Король Йорданії Абдалла піклувався про захист Аль-Харам аш-Шаріф від потенційного нападу з боку євреїв, але прем'єр-міністр Ізраїлю Давид Бен-Гуріон не ініціював жодних військових операцій з метою взяти під контроль Східний Єрусалим та Храмову гору [5: С. 64]. З цього часу і до 1967 р. євреї на Храмову гору та до Західної стіни не допускалися, незважаючи на договір про перемир'я, який закликав до вільного доступу до всіх святинь.

Переломний момент в стосунках арабів і євреїв щодо Храмової гори відбувся в 1967 р. В ході Шестиденної війни 1967 р. Ізраїль взяв під свій контроль Східний Єрусалим разом з Храмовою горою. «Проте, Ізраїль передав контроль над Храмовою горою Йорданському вакфу. З тих пір ізраїльські уряди багато разів відкидали прохання мусульманських лідерів, в основному палестинців, на суверенітет над Східним Єрусалимом і Храмовою горою. Уряд Ізраїлю проголосив їх «спірними» місцями» [5: С. 60-61]. Євреям було дозволено відвідувати Храмову гору, але було заборонено молитись на ній. Головний рабинат Ізраїлю заборонив іудеям перебувати на території гори, аргументуючи це галахічними постановами.

Після того, як Ізраїль заволодів Храмовою горою та Східним Єрусалимом, і без того напружені стосунки з палестинцями та навколишніми арабськими країнами погіршилися. «Шалено реагуючи на ізраїльську окупацію Аль-Харам аш-Шаріф, Східного Єрусалиму й інших арабських територій, багато мусульманських політичних та релігійних лідерів закликали до джихаду (священної війни) і «звільнення» цих місць. Періодично мусульмани використовували насильство проти ізраїльських і єврейських цілей, спричиняючи серйозні кровопролиття, руйнування» [5: С. 6].

Консервативні та радикальні кола мусульман відчули певний відчай після подій 1967 р., що ще більше поглибило їх прихильність до Аль-Харам аш-Шаріф, та бажання звільнити свою святиню шляхом *священної війни* проти своїх ворогів [5: С. 65].

Серед певної частини єврейської спільноти так само посилювались радикальні настрої, які виражались, наприклад, в ідеї підриву ісламських святинь на Храмовій горі для будівництва Третього Храму [5: С. 65]. В 1984 році Ігуда Еціон був заарештований і засуджений до 7 років ув'язнення за підготовку підриву мечетей на Храмовій горі.

Ізраїльське суспільство розділилось: одні підтримували рабинів, які заборонили відвідування Храмової гори через галахічні приписи та велику ймовірність провокування таким чином мусульман на радикальні дії; інші ж – вважали нинішній контроль над горою номінальним, тому стояли на позиції необхідності повернення повного контролю, руйнування мечетей на Храмовій горі та побудову Третього Храму. Траплялись випадки, коли невелика група ізраїльської молоді починала вигукувати в мусульманському районі Єрусалиму різноманітні гасла на кшталт: «Храм буде відбудовано, мечеті спалено», «Смерть арабам», «Мухаммад мертвий» [4].

Існує думка, що відвідування Аріелем Шароном Храмової гори в супроводі декількох сотень військових у вересні 2000 року було сприйняте палестинцями як провокація, яка стала останньою краплею в надзвичайно напружених стосунках між палестинцями і євреями й спричинило початок Другої палестинської інтифади, більше відомої як «Інтифада Аль-Акси», яка тривала 5 років і забрала життя тисяч палестинців та євреїв, військових і мирних жителів.

Аль-Акса стала символом спротиву та головною метою для великої кількості організацій, деякі з яких в багатьох країнах світу визнані як терористичні: єгипетська «Ансар Байт аль-Макдіс», палестинські «Бригади мучеників Аль-Акси», ХАМАС (телеканал яких називається «Аль-Акса») та ін. [5: С. 67]. Але вирішення цього питання відбувалось не лише в площині силових методів та бойових дій, а й за столом переговорів. Так, в 2000 році відбулись перемовини у Кемп-Девіді, на яких Організація визволення Палестини (ОВП), керівником якої тривалий час був Ясір Арафат, зажадала повного контролю над Храмовою горою та Східним Єрусалимом, але прийняла пропозицію тодішнього президента США Білла Клінтона, згідно з якою Східний Єрусалим розділявся між Ізраїлем і Палестиною: палестинці отримали б контроль над Храмовою горою, а євреї – Західну стіну і ділянку нижче гори, а

також єврейський квартал Старого міста. Тодішній прем'єр-міністр Ізраїлю Егуд Барак спочатку погодився на цей варіант, але через півроку на переговорах в Табі змінив своє рішення, погодившись тільки на спеціальний режим для святих місць, обравши за краще йорданську роль в питанні Храмової гори [5: С. 68].

Після цих переговорів пропонувався ряд інших. При цьому ініціаторами виступали як араби, так і деякі ізраїльські політики, а також треті сторони. Проте до якихось конкретних рішень або договорів справа не доходила.

Натомість існує певний позаполітичний вимір діалогу між мусульманською та іудейською спільнотами, який проводиться на рівні висловлювань рабинів або ісламських діячів, які направлені проти розпалення конфлікту. Існують різного роду громадські організації, діяльність яких зорієнтована на покращення стосунків між конфліктуєчими сторонами, як, наприклад, єврейська програма «Місце зустрічі», яка в основному займається освітньою діяльністю серед євреїв, але має проєкт по створенню передумов для розвитку взаєморозуміння між арабами та євреями. Вони організують спільні екскурсії до арабських сіл, єврейських поселень та значних історичних пам'яток; проводять семінари на кшталт «Сіонізм та іслам», теми доповідей яких «Погляд на конфлікт з палестинської сторони», «Євреї та араби проти паркану»; читають курс лекцій «Як єврею зрозуміти іслам» [1].

Цікавою та незвичною, але такою, що заслуговує на висвітлення, є стаття релігійного оглядача мусульманського телеканалу А9 в Туреччині Синем Тезьяпар, яка пише: «Будучи віруючою мусульманкою, мені дуже приємно бачити, як євреї моляться єдиному Богові, де б вони це не робили, в тому числі – на Храмовій горі. І як віруюча мусульманка, я була б щаслива побачити Храм Соломона відбудованим заново. [...] і так повинно бути з кожним істинним мусульманином»; «Відновлення Храму Соломона не має на увазі шкоди нашим святиням. [...] Не слід боятися за святині, бо мечеть Аль-Акса і Золотий Купол будуть стояти до останніх днів і ніхто не зможе нашкочити їм, сам Бог захищає їх. Є досить місця навколо мечетей, і місце там зручне для будівництва. Так що Храм може бути побудований поруч з Куббат ас-Сахра, злегка в стороні від Масджид аль-Акса [6]. Подібні заяви можна зустріти не дуже часто, але вони демонструють нам, що діалог можливий і він є.

Велика кількість арабів та євреїв визнають, що Єрусалим, а з ним і Храмова гора, це ключ до миру. В той же час це і ключ до війни та ненависті, адже кожен необачний крок, дія, вислів може спровокувати черговий виток конфлікту. Дослідження арабо-ізраїльських стосунків має допомогти знайти ті точки взаєморозуміння, які, якщо й не вирішать всіх гострих питань, то об'єднають сторони за столом мирних переговорів.

Джерела

1. Евреи и арабы в Израиле – развитие взаимоотношений [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mesto.org.il/2010-10-11-19-05-31/2010-10-10-07-13-10/disc-ta-arkhiv/1132-jewsarabsproject>
2. Шамир И. Сосна и олива. – М.: Ультра.Культура, 2004.
3. Якубович М.М. Преславний Коран. Переклад смислів українською мовою. – Центр короля Фагда з друку Преславного Сувою, Медина, 2012.
4. Kashti O. Is It Too Late to Clean Israel's Education System of Its Racism? [Електронний ресурс] / Kashti O. – Режим доступу: <http://www.haaretz.com/israel-news/.premium-1.603454>
5. Ma'oz M. The Role of the Temple Mount / Al-Haram Al-Sharif in the Deterioration of Muslim-Jewish Relations / M. Ma'oz // *Approaching Religion*, volume 4, number 2. – Donner Institute for Research in Religious and Cultural History, 2014. – P. 60-70.
6. Tezyapar S. A New Muslim Vision: Rebuilding Solomon's Temple Together [Електронний ресурс] / S. Tezyapar. – Режим доступу: <http://www.jewishpress.com/indepth/opinions/a-new-muslim-vision-rebuilding-solomons-temple-together/2013/03/12/>